

הרב מאיר רויז

מחבר ספר מנחת מאיר

ברוקלין נוא יארק

בענין קביעת החודש על פי החשבון בזמן הזה (ב)

ענין ד

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בענין אם בזמן הזה אנו מקדשים החדשים על פי חשבון או שנתקדשו מראש על ידי רבי הלל הנשיא

א. מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בגדר קידוש החודש על פי החשבון בזמן הזה

כתב הרמב"ם (הלכות קידוש החודש פרק ה' הלכה א'-ג') וז"ל כל שאמרנו מקביעות ראש החדש על הראייה ועיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך, אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות וכו', אבל בזמן שאין שם סנהדרין בארץ ישראל, אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום. ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, שבזמן שיש סנהדרין קובעין על הראייה, ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על חשבון זה שאנו מחשבין בו היום ואין נזקקין לראייה, אלא פעמים שיהיה יום שקובעין בו בחשבון זה הוא יום הראייה או קודם לו ביום או אחריו ביום, וזה שיהיה אחר הראייה ביום פלא הוא ובארצות שהן למערב ארץ ישראל. ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה, מסוף חכמי תלמוד בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע, אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי תלמוד עד ימי אביי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין, עכ"ל.

והרמב"ן בהשגות לספר המצוות (מצות עשה קנ"ג) מביא דברי הרמב"ם אלו וחולק עליהם, וז"ל וראיתי לו עוד בהלכות קדוש החדש שאמר בזמן שאין סנהדרין בארץ ישראל אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין היום, ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא שבזמן שיש סנהדרין קובעין על פי הראייה ובזמן שאין סנהדרין קובעין בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום. נתקשה לו עוד הענין, ושם הדבר מסורת וקבלה והלכה למשה מסיני, מה שלא נאמר בתלמוד ולא הוזכר זה בשום מקום וכו'.

אבל מרפא הקושי הגדול הזה הוא, שרבי הלל הנשיא בנו של רבי יהודה הנשיא שתקן חשבון העבור, הוא קדש חדשים ועבר שנים הראויין להתעבר לפי מניינו עד שיבוא אליהו ז"ל ונחזור לקדושנו על פי הראייה בבית דין בבית הגדול והקדוש, אמן במהרה בימינו יהיה, שהוא (רבי הלל הנשיא) זכור לטוב ראה שיתבטלו המועדות מפני הפסד הסמיכה כמו שנתבטלו דיני קנסות וכל דבר שצריך מומחין, ועמד ותקן החשבון וקדש ועבר בו חדשים ושנים עד שיבנה בית המקדש, עכ"ל הרמב"ן.

הנה לפנינו מחלוקת נוספת שנחלקו בה הרמב"ם והרמב"ן, בענין קידוש החודש ועיבור שנה בזמן הזה. דעת הרמב"ם שבזמן הזה שאנו קובעים ראשי חדשים ועיבור שנים על פי

החשבון שקבע רבי הלל הנשיא, הוא מדין הלכה למשה מסיני, שכך נאמר למשה מסיני שבזמן שיש סנהדרין יהיו קובעין על פי הראייה ובזמן שאין שם סנהדרין יהיו קובעין על פי חשבון זה שאנו מחשבין בו היום. וכבר הארכנו למעלה וענין ג, ושם אות ב ד) שנחלקו גדולי האחרונים בדעת הרמב"ם בדין קביעת החדשים בזמן הזה, דעת מהר"י בירב, וכן נקט בעל נפש חיה הלכה למעשה, צריך בית דין בארץ ישראל שיקבעו החדשים, ואילו לדעת הרלב"ה, ובשיטתו אזיל החתם סופר, שאין צריך בית דין דוקא, אלא אף ההדיוטות מבני ארץ ישראל יכולים לקבוע החדשים ובלבד שמושבם בארץ ישראל.

אבל הרמב"ן חולק על כל זה, וסובר שרבי הלל הנשיא שתיקן לנו החשבון של קביעת החדשים ועיבור שנים, הוא זה שקידש מראש את כל החדשים ועיבר כל השנים הראויות להתעבר עד ביאת הגואל.

ב. ביאור מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן על פי דברי הספרא, כל אחד בדרכו

והנראה לומר בביאור מחלוקתם, שמקור דברי הרמב"ם הם בדברי תורת כהנים (אמור פרק י'), קידשוהו קודם זמנו או לאחר עיבורו יום אחד יכול יהיה מקודש, תלמוד לומר (ויקרא כג ב) אותם אלו הם מועדי ואין אלו מועדי, ע"כ, והובא דרשה זו בתוספתא (ראש השנה פרק ב' הלכה א') ובירושלמי בכמה דיכתין (שביעית פרק י' הלכה א', ראש השנה פרק ג' הלכה א', נדרים פרק ו' הלכה ח', סנהדרין פרק א' הלכה ב').

ונאמר שהרמב"ם מפרש דברי הספרא שבא לומר שאין החודש מתקדש קודם זמנו או לאחר זמנו אף אם מקדש אז את החודש בזמנו הראוי לו, כגון שביום כ"ט לחודש מקדש את יום הל' או הל"א, שהם הימים הראויים לקדש בהם החודש, מכל מקום אין החודש מקודש כיון שמעשה קידוש החודש היה בימים שבהם אין החודש יכול להתקדש, וכמו כן ביום הל"ב לחודש אינו יכול לקדש את החודש למפרע אף שמקדש את יום הל' או הל"א.⁸ ולכן בהכרח

8 הנה הפירוש הפשוט בדברי הספרא אינו כפי שפירשנו בפנים, אלא פשוט הכוונה היא כפי שביארנו להלן בפנים לדעת הרמב"ן, וכן נראה מדברי רוב מפרשי הספרא (ראה פירוש הראב"ד, ועוד).

ואולם כפי שפירשנו בפנים לשיטת הרמב"ם, כן מפרשים שנים מגדולי מפרשי הירושלמי, הלא הם קרבן העדה ופני משה, וז"ל קרבן העדה במסכת נדרים (פרק ו' הלכה ח', ד"ה ת"ל אותם) וז"ל תלמוד לומר אותם, דכתיב מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי, האי אותם מיותר, אלא הכי קאמר, מועדי ה' אשר תקראו בזמנם, ואותם פירושו ביומם כשהן חלים אלה הם מועדי, אבל אם קראה מקרא קדש שלא בזמנם אין אלה מועדי, עכ"ל, וכן פירש במסכת סנהדרין (פרק א' הלכה ב' ד"ה ת"ל אותם). וכפירוש זה פירש גם בפני משה במסכת ראש השנה (פרק ג' הלכה א' ד"ה קדשוהו קודם) וז"ל קדשוהו קודם לזמנו, כדמפרש לקמיה קודם לזמנו ביום כ"ט ולאחר עיבורו ביום ל"ב, ואף על פי שקידשוהו ליום זמנו שהוא יום שלשים או עיברוהו ליום העיבור, יכול יהא מקודש ואין צריך לקדשו עוד, תלמוד לומר אותם, אם תקראו בזמנן אלה הם מועדי ואין אלה מועדי שנקראו שלא בזמנן, עכ"ל, וכן פירש עוד במסכת סנהדרין (פרק א' הלכה ב' ד"ה קדשוהו קודם).

ואולם ראה בהגהות הגהות הגר"י קניבסקי זצ"ל לירושלמי מסכת שבועות (פרק י' הלכה א', נרפס בירושלמי עם ביאור הגר"ח קניבסקי) שהקשה על פירוש זה מדברי הרמב"ם, שמבואר בדבריו שכאשר מקדשים את החודש בזמנו, ביום ל' או ביום ל"א, יכולים לעשות הקידוש גם קודם זמנו או אחר זמנו (ראה דברי הרמב"ם הלכות קידוש החודש פרק ב' הלכה ט' ופרק ג' הלכה ט"ו, ועיין גם בפירוש המשניות ראש השנה פרק ג' הלכה א').

ומכל מקום יש לחלק ולומר שאין ראייה מדברי הרמב"ם, שהרמב"ם מיירי היכא שהעדים מעידים שראו הלבנה בחידושה, או שראוה ביום כ"ט לפנות ערב או שבאו אחרי כמה ימים ומעידים שראוה בזמנה, עיין שם בדברי הרמב"ם, ולכן שפיר נתקדש החודש, אבל הספרא מיירי היכא שמקדש את החודש מבלי לראות את הלבנה בחידושה, ובכחאי גוונא אינו חל הקידוש רק אם מקדש את החודש בזמנו מדין אתם אפילו שוגגין וכו' (ראש השנה כה.). אבל לפני זמנו או לאחר זמנו אינו יכול לקדש את החודש כלל, כיון שאין עדים שראו את הלבנה בחידושה. ולכך נוטים דברי הספרא, שבתחילה מביא הדין דקידשוהו אנוסים או שוגגין או מוטעים מנין שהוא מקודש וכו' ותיכף לאחר

סובר הרמב"ם שבזמן הזה הרי אנו מקדשים כל חודש וחודש בזמנו על פי החשבון, ואין לומר שרבי הלל הנשיא קידש מראש כל החדשים, שהרי אי אפשר לקדש את החודש קודם זמנו כמבואר בדברי הספרא.

אבל הרמב"ן, דעת אחרת עמו בפירוש דברי הספרא, שכוונת הספרא לומר שאין מקדשים את החודש ביום כ"ט שיהא יום זה ראש חודש והחודש שעבר של כ"ח יום, וכן אין מקדשים את יום ל"ב שיהא יום זה ראש חודש והחודש שעבר של ל"א יום, אבל אם ביום כ"ט מקדש את יום הל' או יום הל"א, ככהאי גוונא שפיר נתקדש החודש כיון שקידש את היום שבו ראוי לחול ראש חודש. ומשום הכי לפי דעת הרמב"ן יש לומר שרבי הלל הנשיא קידש מראש עד ביאת הגואל את כל החדשים שיחולו כל אחד ואחד בזמנו, ומעתה אין אנו זקוקים לקדש שוב את החודש על פי החשבון.

ואם תאמר, תינח קידוש החודש יישבנו דברי הספרא אליבא דהרמב"ן, אבל היאך עיבר רבי הלל הנשיא את השנים מראש, הלא קיימא לן שם בספרא (שם, פרק ט') עיברוהו בלילה ועברוהו משנה לחבירתה וכו' יכול תהא מעוברת תלמוד לומר אותם, אותם אלה הם מועדי, אין אלה מועדיי, ע"כ. הרי מבואר שאי אפשר לעבר את השנה אלא אחר שנכנסה השנה.

הנה הרמב"ן עצמו שם בהשגותיו לספר המצות בהמשך דבריו מביא שאלה זו ומיישבה, וז"ל ועל השואל להקשות מזו שאמרו (ראש השנה ז., סנהדרין יב.) אין מעברין את השנה לפני ראש השנה ואם עברוהו אינה מעוברת אבל מפני הדוחק מעברין אותה אחר ראש השנה מיד, ותשובת זו השאלה, שאין זמן העבור קבוע להם, כי מן התורה אין להם אלא שלא יעברו אותה אחר ניסן דכתיב (שמות יב ב) החדש הזה לכם ראש חדשים ודרשו (סנהדרין שם) זה ניסן ואין אחר ניסן, אבל לפי שלא היו רגילין בעבור אלא בקרוב לאדר שנודע להם ענין האביב ופירות האילן, ואם יקדימו להם בשנה מן השנים יבוא הדבר לידי שכחה ושבוש, מפני זה היה להם תקון שלא יעברו אותה קודם ראש השנה שמא ישכחו העם ויבאו לזלול בחמץ בפסח ובמועדות, והתנו שאם עברוהו לא תהא מעוברת עד שיחזרו ויגלו חשבונם לעם בזמנו וכו', אבל כיון שראה החכם הנזכר (רבי הלל הנשיא) בזמנו ביטול המועדות לגמרי אם לא יעשה הקיבוע ההוא, וראה תקון הכל בחשבון הזה, אין מקדים ואין מאחר, ושהדבר יותר מוסכם ומקובל על העם בדעתם המועדות בקביעות מאין שבוש ושנוי, עמד וקדש חדשים ועבר השנים כולם לפי החשבון בבית דין ההוא הסמוך ובארץ הנבחרת כראוי, עכ"ל.

וכן כתב בחידושי הר"ן (סנהדרין יא. ד"ה אין מעברין) בדעת הרמב"ן, וז"ל ומה שאמרו חכמים אין מעברין לא אמרו אלא לכתחלה, וכן מה שאמרו לפנינו שאין מעברין את השנה לא משנה לחברתה ולא שלש שנים זה אחר זה אינו אלא לכתחלה, ומיהו אם עשו כן ומפני הדחק כולן מעוברת וכו', ועל זה אנו סומכין בכל עבורנו שקבעו אותן ועשו הקביעות שאנו מתנהגים על פיהם החכמים הסמוכים האחרונים שהיו בישראל כשראו שהיה הסמיכה בטלה מישראל, וקבלה היא בידנו מפי הגאונים ז"ל שרבי הלל בנו של רבי יהודה הנשיא הוא שעשאו, מיסוד הרמב"ן ז"ל, עכ"ל.

ומצינו עוד מבין רבותינו הראשונים ההולכים בדרכו של הרמב"ן, וז"ל הריטב"א בחידושי

מכן מביא הדין דקדושהו קודם זמנו וכו', ומשמע דדין זה דקדושהו קודם זמנו מיירי באופן שרוצה לקדש את החודש בלי ראיית הלבנה, ודוק.

(ראש השנה יח: ד"ה ועל אלול, בתוך הדברים, וכן כתב במסכת סוכה מג. ד"ה ופרץ אינהו), אבל עכשיו בזמן הזה אנו יודעין בקביעא דירחא, שהרי עמד הלל הזקן הנשיא אחרון שהיה בישראל בנו של רבי יהודה נשיאה בן בנו של רבינו הקדוש, כשראה הסמיכות מתמעטות ושלא יהא לישראל בית דין בקידוש החודש, עמד ועיבר כל השנים על פי חשבון וקידש כל החדשים וכל המועדות, כי מפני הדחק רשאי לקבעם קודם זמנם כדאיתא בסנהדרין וגם שלא על פי ראייה, וזכור אותו האיש לטוב שאלמלא הוא בטלו מועדות וראשי חדשים מישראל, עכ"ל, וכן כתב גם בחידושי הרא"ה (ביצה ד. ד"ה אמר רבי זירא).

ג. ביאור נוסף מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, שנחלקו אם העיקר הוא קידוש על פי הראייה או על פי החשבון

עוד יש לנו להוסיף מילין בביאור מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, ונקדים בשיטתו המחודשת של רבינו חננאל המובא בפירוש רבינו בחיי על התורה (שמות יב ב), וז"ל וענין החדש הזה לכם ראש חדשים, אין כונת הכתוב להזהיר אותנו לעבר שנים ולקבוע חדשים על פי ראיית הלבנה, כי בקביעות החדשים אין עקר בתורה לחוש לראיית הלבנה, אם תראה מוטב, ואם לא תראה ביום הקביעות אלא קודם לכן או אחרי כן ליום או יומיים אין אנו חוששים, כי לא נצטוינו בתורה לקבוע החדשים על פי ראיית הלבנה כי אם על פי החשבון, וכתב רבינו חננאל ז"ל קביעות החדשים אינו אלא על פי החשבון לא על פי ראיית הלבנה, והראיה שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה הענן מכסה אותם ביום ועמוד האש לילה, ולא ראו בכלם שמש ביום ולא ירח בלילה, והוא שאמר הכתוב (נחמיה ט יט) ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את עמוד הענן לא סר מעליהם ביוםם להנחותם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם, ומהיכן היו קובעים חדשים על פי ראיית הלבנה, אלא בודאי עקר המצוה בכתוב על פי החשבון, עכ"ל.

הנה מבואר בדברי רבינו חננאל, והחרה החזיק אחריו בשיטה זו רבינו בחיי, שאין מצוה מן התורה כלל לקדש על פי הראייה דוקא, ואדרבה עיקר מצות קידוש החודש מן התורה היא הקידוש על פי החשבון, וכבר כתבו (ראה שם הערות הרב חיים דוד שעוועל ז"ל) שאף רב סעדיה גאון החזיק בשיטה זו.

אבל הרמב"ם הביא שיטה זו וחלק עליה, ודבריו ברור מללו שעיקר המצוה מן התורה היא לקדש על פי הראייה, וז"ל הרמב"ם בפירוש המשניות (ראש השנה פרק ב' משנה ז'), ואני מתפלל על אדם שמכחיש ומתוכח בדבר הברור ואומר שדת היהודים אינו בנוי על ראיית החדש אלא על החשבון בלבד, והוא מאמין בכל השונות האלה, ואיני חושב שהאומר כן מאמין בכך, אלא היתה מטרתו בדבר זה לנגח את יריבו באיזו צורה שתהיה שלא בצדק, או בצדק כיון שלא מצא מפלט מלחץ הוכוח, עכ"ל.

ולפי זה נאמר, שהרמב"ם לשיטתו אזיל שעיקר המצוה מן התורה היא קידוש על פי הראייה, וסובר הרמב"ם שבזמן שמקדשים על פי הראייה אי אפשר לקדש על פי החשבון, ולכן בזמן רבי הלל הנשיא שהיה בית דין של מוסמכים בארץ ועדיין קידשו את החודש על פי הראייה אי אפשר היה להם לקדש את החדשים מראש על פי החשבון, ומשום הכי כתב הרמב"ם שבזמן שאין שם סנהדרין בארץ ישראל אנו קובעין חדשים ומעברין שנים בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום⁹.

אבל הרמב"ן נראה שדעת אחרת עמו, וסובר כדעת רבינו חננאל שאף בזמן שקידשו החודש על פי הראיה לא היה הקידוש על פי הראיה אלא למצוה בעלמא, וגם אז אם רצו היו יכולים לקדש על פי חשבון, ולכן עדיפא ליה להרמב"ן לומר שרבי הלל הנשיא הוא זה שקידש מראש את כל החדשים עד בוא גואל, וכן משמע מדברי הרמב"ן עצמו בהשגותיו שם לספר המצות בסוף דבריו, וז"ל ואני סבור שאין קדוש החודש מעכב בחדשים, ולא הצריכו חכמים לומר מקודש מקודש אלא שהוא מצוה לפרסומי מילתא בעלמא, אבל מכיון שהסכימה דעת בית דין שיהיה החדש הזה מלא או חסר קורא אני בו אשר תקראו אותם וכו', וכן אמרו (ראש השנה כ.). שמצוה לקדש על פי הראייה, ואינו מעכב וכו', ולפי כל זה נאמר שמשעה שהסכים רבי הלל הנשיא ובית דינו על החשבון הזה ותקן אותו לדורות בחדשים ובשנים קורא אני בהם אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם במועדם, וזה הענין הוא קיום החדשים והמועדות היום עד יבוא ויורה צדק לנו, עכ"ל.

ד. מחלוקת הראשונים אם יש בברכת החודש משום קידוש החודש

הנה מצינו דבר מחודש בדברי כמה מרבתינו הראשונים, שקידוש החודש בזמן הזה נעשה על ידי מה שבשעת ברכת החודש מכריזים שביום פלוני יחול ראש חודש פלוני, וז"ל הראב"ה (מסכת ראש השנה סימן תקל), וידבר ה' אל משה וגו' מועדי ה' אשר תקראו וגו' (ויקרא כג ב), מכאן שראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונין אחריו מקודש מקודש (ראש השנה כד.), מכאן נהגו שמברכין בבית הכנסת ומכריזין על החודש מי שעשה נסים וכו' ראש חדש ביום פלוני וכו', עכ"ל. וכן כתב הרוקח (פירושי סידור התפילה לרוקח, אות צח) וז"ל ראש חודש פלוני ביום פלוני, יחדשהו הקדוש ברוך הוא לששון ולשמחה עלינו ועל כל ישראל ונאמר אמון, מה שמקדשין בבית הכנסת תמורת קידוש בית דין, עכ"ל.

ומאיך מצינו לרבוותא אחריו שנחלקו על כך ומפורש בדבריהם שאין בברכת החודש משום קידוש החודש כלל, וז"ל אור זרוע (הלכות ראש חודש סימן תנב), ומה שאנו מברכין ראש חודש בבית הכנסת מי שעשה נסים לאבותינו כו' ראש חודש פלוני ביום פלוני, אין זה קידוש אלא הכרזה בעלמא שתקנו רבותינו להכריזו בציבור בלשון ברכה שידעו מתי יהא ראש חודש ויזהרו בכל הלכות החודש, כמו שנפרש בעזרת ה' ברוך הוא, עכ"ל. וכן מבואר במחזור ויטרי (סימן ק"צ), וז"ל ואם חל ראש חדש בשבת הבאה, מכריז החזן ומודיע לרבים יום קביעותו, מפני תקנה המועדות¹⁰ ותקנת תפילת המוספים והלל ולבטל בהם הנשים ממלאכה, עכ"ל.

שקידוש החודש בזמן הזה על פי חשבון הלכה למשה מסיני, ומאיך משמע מתוך דבריו שאף שקידשו בית דין על פי הראיה עיקר הקידוש היה על פי החשבון, ושלא כדברי הרמב"ם בפירוש המשניות שהבאנו בפנים, ונביא עיקרי דבריו, וז"ל אני חושב כי ענין החשבון וקידוש החודש הלכה למשה מסיני כדברי הרב [הרמב"ם] ז"ל, דכל שיש מקום הועד חייבים הם לקדש על פי הראיה עם עדות החשבון, הא לאו הכי מערימין, ולא נקדש עד שנכין הראיה עם החשבון, או נערים להקדים הראיה אף על פי שלא ראו כדי לקדש בזמן המכוון לחשבון וכו', וגרסינן בפרק אם אינן מכריזין (ראש השנה כה.). רבי חייא חזייה לסיהרא וכו', אלמא העיקר הוא החשבון, אלא שבזמן שהיה בית דין בבית הועד מצוה לקדש על פי הראיה, ומכל מקום כבענין שאמרנו וכו', ואי לאו הלכה למשה מסיני, שכל זה נכנס במה שאמרה תורה אשר תקראו אתם במועדם, היאך יכולין לעשות כן, לפיכך סדרו לנו את הסדר הזה וכו', וקבלה היא בידינו שהסדר הזה תקנו הלל בנו של רבינו הקדוש אבל לא ידעתי שום מקום לדבר זה, עכ"ל, ועיין שם באורך.

10 אין כוונתו לענין קידוש החודש, אלא להודיע מתי יחולו המועדות החלים בחודש הנכנס. וכן מוכח מהמשך דבריו שם שכתב וז"ל וכשחל תענית כחוב בשבת הבאה יאמר הכי, מי שעשה כו' עד לירושלם עיר הקודש ונאמר אמון, צום פלוני יום פלוני זה הבא עלינו יהפכה הקב"ה לנו ולכל ישראל לששון ולשמחה וכו', עכ"ל ועיין שם עוד. הרי מבואר בדברי מחזור ויטרי שאף לפני תענית ציבור מכריזים היום שבו תחול התענית, ושם לא שייך ענין קידוש כלל.

ולבאר מחלוקתם נראה לומר, שהראבי"ה והרוקח, בעיקר הדין אזלו בשיטת הרמב"ם שמקדשים חדשים ומעברים שנים בזמן הזה, ואמטו להכי כתבו שבברכת החודש מקדשים החודש, ואולם בזה נחלקו על הרמב"ם, דסבירא להו להראבי"ה והרוקח שאם מקדש החודש ביום שבו ראוי לחול ראש חודש, ביום ל' או ביום ל"א, יכול לעשות מעשה הקידוש אף קודם זמנו, וכדעת הרמב"ן שביארנו בסמוך [אות ב], ולכן שפיר כתבו הראבי"ה והרוקח שבשבת שלפני ראש חודש מקדשים החודש עם ברכת החודש.

ואילו בעל האור זורע ומחזור ויטרי, יש לומר שסוברים בעיקרא דהאי דינא כדעת הרמב"ן, שרבי הלל הנשיא הוא שקידש מראש החדשים ועיבר השנים עד ביאת הגואל, נמצא שאין אנו צריכים כלל לקדש החדשים וכבר מקודשים ועומדים הם מזמנו של רבי הלל הנשיא, ולכן דעת הני רבוותא שאין בברכת החודש משום קידוש החודש ולא קבעוהו אלא כדי להודיע מתי יחול ראש חודש.

ולפי מה שנתבאר בדעת הראבי"ה והרוקח, יש מקום ליישב הערה המתעוררת לפי דעת הרמב"ם שסובר שהחדשים מתקדשים על פי קביעת בני ארץ ישראל ועליהם סומכין בני חוץ לארץ, התיינה במדינות שהן מערבית לארץ ישראל, שבהן נכנס ראש חודש לאחר שכבר נתקדש החודש בארץ ישראל, אבל במדינות שהן מזרחית לארץ ישראל שמקדים שם ראש חודש ליכנס קודם שנתקדש החודש בארץ ישראל, נמצא שלא יתקדש החודש עד שיקבעוהו בני ארץ ישראל.

ואולם לפי דברינו בביאור דעת הראבי"ה והרוקח, שבני ארץ ישראל מקדשים החודש בברכת החודש, מיושב שפיר, שהרי כאשר יכנס יום ראש חודש באותן המדינות המזרחיות, כבר קידשו בני ארץ ישראל את החודש בשבת שלפני ראש חודש¹¹.

ה. לשיטת הרמב"ם מבאר איך נעשה הקידוש בפועל

ואכתי פש לן לברר לדעת הרמב"ם שסובר שמקדשים חדשים ומעברים שנים בזמן הזה, האיך נעשה מעשה הקידוש בפועל שעל ידה תתקדש החודש¹². ויתכן לבאר דעת הרמב"ם בדרך מחודשת, בהקדם מה שהבאנו בסמוך [אות ד] דעת הראבי"ה והרוקח שבברכת החודש יש משום קידוש החודש, ויש לומר שאף הרמב"ם סובר כן, ואף שביארנו למעלה [אות ב] בדעת הרמב"ם שאין מקדשים החודש קודם זמנו אף אם בא לקדשו בימים שבהם ראוי לחול ראש חודש, יש לומר שהרמב"ם נקט לעיקר המנהג המובא בסדר רב עמרם גאון, שבסידורו נוסח ברכת החודש נקבע לאומרו ביום ראש חודש עצמו לפני תפילת מוסף, ומכריזין בסימן טוב יהא לנו ראש חודש פלוני יום פלוני, ומשמע שטעם דבר זה הוא כדי לקבוע החודש בזמנו (וראה אריכות בזה בסידור אוצר התפילות, תקן תפלה על ברכת החודש עמ' שנג), ומבואר היטב לפי זה דעת הרמב"ם.

11 הנה בדעת הרמב"ם עצמו לא יתכן לבאר כן, שהרי ביארנו בדעת הרמב"ם [אות ב] שסובר שאי אפשר לקדש החודש קודם זמנו אף אם בא לקדש אז את היום שבו ראוי ראש חודש לחול, עיין שם, ואם כן אי אפשר לומר שמקדשים החודש בשבת שלפני ראש חודש. אבל בדעת הראבי"ה והרוקח, שכתבנו בפנים שלענין זה סוברים כדעת הרמב"ן שבכהאי גוונא אפשר לקדש החודש קודם זמנו, שפיר אפשר לומר כן. וראה להלן [אות ה] מה שביארנו לדעת הרמב"ם בענין בני ארצות המזרח.

12 בדברינו למעלה [ענין ג אות ד] הבאנו דברי האבני נור שלדעת הרמב"ם בזמן הזה אין אנו צריכים לקדש החודש בפועל שקידשוהו שמים, ואולם כתבנו שם שדחוק לפרש כן בדעת הרמב"ם.

ועוד זאת נוסף בדעת הרמב"ם, שאפילו אם נאמר שסובר הרמב"ם כדברי הראשונים שבברכת החודש אין בה כלל משום קידוש החודש, מכל מקום בזה עצמו שבים שראוי לחול בו ראש חודש ונוהגים בו בני ארץ ישראל דיני ראש חודש, מזכירים מעין המאורע בתפילה ובברכת המזון ואומרים הלל וקוראים בתורה קריאת היום של ראש חודש, בזה עצמו קידשו את היום וקבעוהו לראש חודש, ועל סמך ניהוג זה שנוהגים בני ארץ ישראל סומכים בני חוץ לארץ ונוהגים אותו היום ראש חודש, וזהו שכתב הרמב"ם (הלכות קידוש החודש פרק ה' הלכה י"ג) וז"ל זה שאנו מחשבין בזמן הזה כל אחד ואחד בעירו ואומרין שראש חודש יום פלוני ויום טוב ביום פלוני, לא בחשבון שלנו אנו קובעין ולא עליו אנו סומכין, שאין מעברין שנים וקובעין חדשים בחוצה לארץ, ואין אנו סומכין אלא על חשבון בני ארץ ישראל וקביעתם, וזה שאנו מחשבין לגלות הדבר בלבד הוא, כיון שאנו יודעין שעל חשבון זה הן [בני ארץ ישראל] סומכין אנו מחשבין לידע יום שקבעו בו בני ארץ ישראל איזה יום הוא, ובקביעת בני ארץ ישראל אותו הוא שיהיה ראש חודש או יום טוב, לא מפני חשבון שאנו מחשבין, עכ"ל. הרי מבואר בדברי הרמב"ם שבני חוצה לארץ סומכים על חשבון בני ארץ ישראל וקביעתם, כלומר שמה קובעים יום ראש חודש ביום פלוני ונוהגים בו דיני ומנהגי ראש חודש, בזה עצמו נתקדש החודש. וכבר נתבאר למעלה [ענין ג אות ב] שלדעת מהר"י ב"ר, כיון שקובעים בני ארץ ישראל שיום פלוני הוא ראש חודש הוי ליה כאלו מסכימים כולם שחכמי ארץ ישראל יהיו סמוכים לענין קידוש החדש ועל ידם נתקדש החודש, ואילו לדעת הרלב"ח, בקביעת החודש על פי החשבון אין צריך בית דין דוקא, אלא כל אחד מבני ארץ ישראל יכול לקבוע החודש. והיינו כדברינו, שעל ידי שנוהגים בו ביום דיני ראש חודש שוב נתקדש החודש, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה.

ומה שעוררנו [אות ד] לדעת הרמב"ם, שסובר שבני חוץ לארץ סומכין על חשבון בני ארץ ישראל וקביעתם, נמצא שבמדינות שהן מזרחית לארץ ישראל שמקדים שם ראש חודש ליכנס קודם שנתקדש החודש בארץ ישראל, לא יתקדש החודש עד שיקבעוהו בני ארץ ישראל.

הנה אליבא דאמת קושיא מעיקרא ליתא, וברור הדבר שאף לדעת הרמב"ם יכולים בני אותן המדינות המזרחיות לנהוג קדושת ראש חודש ולהסתמך על בני ארץ ישראל שבדאי יקדשו את החודש בזמן שנקבע על פי החשבון שתיקן רבי הלל הנשיא, וכל זה אכניס בלשון הרמב"ם עצמו שהבאנו (שם) שכתב וז"ל זה שאנו מחשבין בזמן הזה וכו', ואין אנו סומכין אלא על חשבון בני ארץ ישראל וקביעתם, וזה שאנו מחשבין לגלות הדבר בלבד הוא, כיון שאנו יודעין שעל חשבון זה הן [בני ארץ ישראל] סומכין אנו מחשבין לידע יום שקבעו בו בני ארץ ישראל איזה יום הוא וכו', עכ"ל.

ענין ה

**יישוב הסתירה בין דברי הגמרא במסכת סנהדרין לדברי הגמרא
במסכת ברכות בענין הלימוד שאין מקדשים חדשים אלא בארץ
ישראל**

א. מביא הסתירה בדברי הגמרא והרמב"ם בדבר הלימוד שאין מקדשים חדשים ומעברים שנים בחוצה לארץ, ויישוב המהרש"א

בפרק בתרא דמסכת ברכות (ג:), בעובדא דחנינא בן אחי רבי יהושע שירד לגולה והיה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ, שגרו אחריו שני תלמידי חכמים רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל וכו', התחיל הוא מטמא והם מטהרים הוא אוסר והם מתירים וכו', אמר להם מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים אני אוסר ואתם מתירים, אמרו לו מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ, אמר להם והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ, אמרו לו הנח רבי עקיבא שלא הניח כמותו בארץ ישראל, אמר להם אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל, אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים והם שגרוננו אצלך וכן אמרו לנו לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי וכו', וכל כך למה משום שנאמר (ישעיהו ב ג, מיכה ד ב) כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, ע"כ, ראה שם דברי הגמרא באורך. הנה מבואר בדברי הגמרא, שהטעם שאין מקדשים חדשים בחוצה לארץ הוא משום דברי הכתוב כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

ואילו בפרק קמא דמסכת סנהדרין (יא:) תנו רבנן, אין מעברין את השנים אלא בבית דין הקבוע ביהודה ואם עיברה בגליל מעוברת, העיד חנניה איש אונו אם עיברה בגליל אינה מעוברת. אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי, מאי טעמא דחנניה איש אונו, אמר קרא (דברים יב ה) לשכנו תדרשו ובאת שמה, כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום [ירושלים, והוא ביהודה – רש"י], ע"כ. הרי לפנינו בדברי הגמרא כאן, שהטעם שאין מקדשים חדשים אלא ביהודה, הוא משום דברי הכתוב לשכנו תדרשו ובאת שמה.

הנה לפנינו דברי הגמרא סותרים אהדדי, וכבר הקשה קושיא זו בתוספות במסכת סנהדרין (ד"ה אין מעברין) וז"ל וקשה קצת דבברכות נפקא לן מדכתיב כי מציון תצא תורה וגו' והכא מייתי מלשכנו תדרשו, עכ"ל.

וסתירה זו מתעוררת גם בדברי הרמב"ם, שבספר המצוות (מצוה קנ"ג), המובא בתחילת דברינו, כתב וז"ל שאין לנו רשות שנחשב בחוצה לארץ ונעבר שנים ונקבע חדשים אלא בתנאים הנזכרים כמו שבארנו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים (ישעיהו ב ג, מיכה ד ב), עכ"ל, וכן כתב בספר הי"ד (הלכות קידוש החודש פרק א' הלכה ח') וז"ל אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, עכ"ל. ואילו במקום אחר (שם, פרק ד' הלכה י"ב) כתב וז"ל ואין מעברין את השנה אלא בארץ יהודה שהשכינה בתוכה שנאמר (דברים יב ה) לשכנו תדרשו, ואם עיברה בגליל מעוברת, עכ"ל.

המהרש"א בחידושי אגדות (ברכות סג: ד"ה משום שנאמר) כתב וז"ל משום שנאמר כי מציון תצא תורה וגו', ובתוספות פרק קמא דסנהדרין הקשו דהתם מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב לשכנו תדרשו ובאת וגו', ונראה ליישב, דמלשכנו תדרשו ובאת שמה וגו' לא אימעט חוץ לארץ אלא בזמן שבית המקדש קיים, דהיינו לשכנו בזמן שהשכינה שורה שם, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא אימעט מההוא קרא, והכא בזמן שאין בית המקדש קיים קיימינו, ולכך אצטרך ליה למעוטי מהאי קרא כי מציון תצא תורה וגו', וק"ל, עכ"ל.

אלא שדברי מהרש"א נראים דחוקים במקצת, לכאורה, שאם הפסוק כי מציון תצא תורה וכו' מלמד אף לזמן הזה שאין בית המקדש קיים, אם כן קל וחומר שיש לנו ללמוד אף לזמן שבית המקדש קיים שהרי בכלל מאתיים מנה, ומה לנו לפסוק לשכנו תדרשו וגו' ללמד על הזמן שבית המקדש קיים. ודוחק לומר שמהפסוק לשכנו תדרשו וגו' ילפינו שבארץ ישראל

גופא בזמן הבית אין מקדשין כי אם בארץ יהודה שהוא בשכנו של מקום ולא במקום אחר בארץ ישראל, שהרי גם הרמב"ם הביא הפסוק לשכנו תדרשו וכו', והרמב"ם מייירי אף בזמן הזה שאין השכינה שורה ביהודה.

ב. דברי הצ"ח ביישוב הסתירה, ודחיית דבריו מדברי הרמב"ם והר"ן

יישוב אחר מצאנו בצ"ח (מסכת ברכות סג: ד"ה וכל כך למה), בהקדם מה שמדקדק בפסוק כי מציון תצא תורה וגו', שהרי כללות התורה לא שייך לתלותה במקום מסויים, והתורה אינה משתנית, האסור והמותר והטהור והטמא והחייב והפטור לא ישתנה ממקום למקום, ואיך תולה הנביא התורה בציון דוקא, ואם נאמר שהפסוק מלמדינו לענין המורה שלא יורה רק בציון, גם דבר זה לא שייך לומר, דאטו דיני התורה תלויים בהוראת המורה, הטהור והמותר נשאר בטהרתו ובהתירו אפילו אם יורה המורה בהיפוך, והוראת המורה הוא רק להודיע איך הוא דין תורה ולא שייך בו קביעות מקום כלל, ומה שאמרנו (ספרי פרשת שופטים קנ"ד, מובא ברש"י דברים יז יא) שאפילו אמרו על ימין שמאל, היינו שאפילו נראה לך שאומרים לך על ימין שמאל צריך אתה לקבל מהם, אבל הם עצמם חלילה שיאמרו על ימין שמאל, ואם טעו בדין ואחר כך עמדו על האמת חייבים הם עצמם לחזור מהוראתם להורות כהלכה.

ומשום קושי זה, הבינו חכמינו ז"ל שפסוק זה אינו מדבר על כללות מצוות התורה אלא על מצוה מסויימת שתלויה בהוראה היוצאת מציון דוקא, והיא מצות קידוש החודש שעליה אמרו חז"ל (ראש השנה כה). אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין, ועל מצוה זו היא שאמר הנביא כי מציון תורה וגו'.

ומחדש הצ"ח, שלא נאמר דין זה דאתם אפילו שוגגין וכו' אלא בקידוש החודש, אבל בעיבור השנה אם טעו בית דין בהוראתם ועיברו השנה בשוגג או במזיד או בטעות אין השנה מעוברת, ומביא ראיה לחידושו ממה שלא מצינו שנאמר דין זה בגמרא דאתם אפילו שוגגין וכו' אלא במצות קידוש החודש כמבואר (שם) בעובדא דרבן גמליאל ורבי יהושע דמיירי לענין קידוש החודש, וכן מבואר בדברי התוספות (שם, כא. ד"ה לוי), וכן משמע מדברי הרמב"ם שמביא דין זה לענין מצות קידוש החודש, שכתב (הלכות קידוש החודש פרק ב' הלכה י') וז"ל בית דין שקדשו את החדש בין שוגגין בין מוטעין בין אנוסים, הרי זה מקודש וחייבין הכל לתקן המועדות על יום שקדשו בו, אף על פי שזה ידע שטעו חייב לסמוך עליהם, שאין הדבר מסור אלא להם, ומי שצוה לשמור המועדות הוא צוה לסמוך עליהם שנאמר אשר תקראו אותם וכו', עכ"ל. וכיון שכך, שדין זה דאתם אפילו שוגגין וכו' לא נאמר לענין עיבור השנה, שוב אי אפשר ללמוד דיני עיבור השנה מהפסוק כי מציון תצא תורה וגו', ולכן במסכת סנהדרין שהביריתא מדברת מענין עיבור השנה, הביאה הגמרא הפסוק לשכנו תדרשו¹³ וגו', ע"כ תוכן דברי הצ"ח, ועיין שם עוד באורך.

13 ובוזה מיישב הצ"ח דברי רש"י במסכת ברכות (סג). כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ, וכתב רש"י (ד"ה מעבר שנים) וז"ל ותנן אין מעברין את השנים אלא ביהודה וכתוב לשכנו תדרשו, כל דרישות שאתה דורש לא יהו אלא בשכנו של מקום, בפרק קמא דסנהדרין, עכ"ל. והקשה מהרש"א (חידושי הלכות ד"ה פירש"י בד"ה מעבר) וז"ל לא ידענא מי הכריחו לכך, דהא בשמעתין מיייתי לה מקרא אחרונא כי מציון תצא תורה ודבר ה' וגו', ומיניה ממעט כל ארץ ישראל אלא דוקא בירושלים, ומקרא דלשכנו תדרשו לא ממעט אלא גליל כדאמרין התם עיין שם ודו"ק, עכ"ל. וכתב הצ"ח, שלפי דבריו מיושבים דברי רש"י בטוב טעם, שרש"י כתב דבריו על מה שחנינא היה 'מעבר שנים', ועיבור השנה אינו נלמד מהפסוק כי מציון וגו' שהרי לא נאמר בעיבור השנה הדין דאתם אפילו שוגגין וכו', לכן הביא רש"י הפסוק לשכנו תדרשו וגו'.

אלא שדברי הרמב"ם אינם מסכימים עם חידושו של הצ"ח, שהרי כתב (הלכות קידוש החודש פרק א' הלכה ח') וז"ל אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, עכ"ל. הרי שלמד הרמב"ם מהפסוק כי מציון וגו' שאין מעברין שנים אלא בארץ ישראל, ולדברי הצ"ח אין מקום כלל ללמוד מפסוק זה כי אם קידוש החודש שנאמר בו דין דאתם אפילו שוגגין וכו', אבל עיבור שנים שלא נאמר בו דין זה אין ללמוד אלא מהפסוק לשכנו תדרשו וגו'.

עוד תמזהו האחרונים (מנחת חינוך מצוה ד' אות ו', והעמק שאלה על השאלות פרשת בא סימן מ"ו אות ג') על חידוש הצ"ח מדברי התורת כהנים המפורשים (פרשת אמור, פרשה ט' אות ג'), לא היתה השנה צריכה לעבר ועיבורה אנוסים או שוגגים או מוטעים מנין שהיא מעוברת, שנאמר אשר תקראו אותם מועדי, אתם אפילו שוגגים אתם אפילו מוטעים אתם אפילו אנוסים אם קראתם אתם מועדיי ואם לאו אינן מועדיי, ע"כ. הרי מפורש בדברי התורת כהנים, שאף לענין עיבור השנה נאמר דין זה דאתם אפילו שוגגים וכו'.

וכן מצינו מפורש להר"ן בחידושו (סנהדרין יא. ד"ה אין מעברין את השנה) על דברי הברייתא (שם) תנו רבנן אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה צריכה, מפני הדרכים ומפני הגשרים ומפני תנורי פסחים ומפני גליות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו, וכתב הר"ן וז"ל אבל אלו דברים שאמרו כאן מפני הגשרים ומפני הדרכים, אין ענינן שמסתכלין בהן בית דין, שאינן סימנין קבועין אלא בדרך מקרה הן באים לפעמים, והטעם בזה, שאף על פי שהסימנים שהעיבור תלוי בהן הם ידועים (וכונתו לדברי הברייתא (שם): תנו רבנן על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה), אף על פי כן מסרו הכתוב לבית דין כדדריש שמסר להם קידוש החודש כדאמרינן בראש השנה (כה). אתם אפילו שוגגים אפילו מזידין אפילו מוטעין אין לי מועדות אלא אלו, ופעמים שהשנה היתה צריכה להתעבר מפני הסימנים שאמרנו והיתה רשות לאחר העיבור עד השנה האחרת כדאמרינן לקמן וכו', וכמו כן היה להם רשות להקדים העיבור מפני הגשרים ומפני הדרכים וכו', אבל מפני הגדיים וכו' אין מעברין וכו' (כמבואר בהמשך דברי הברייתא), ומכל מקום בכולן אם עברו מעוברת, שאין המועדות תלויים אלא על פי הבית דין המקדשים חדשים והמעברים אותן ומעברין את השנה, עכ"ל. הרי לנו בדברי הר"ן כדברי התורת כהנים, שגם לענין עיבור השנה נאמר הדין דאתם אפילו שוגגין וכו', ולא לענין קידוש החודש בלבד.

ג. חידוש הצ"ח תלוי במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן

והנה בגוף החידוש שחידש הצ"ח, שלא נאמר דין דאתם אפילו שוגגים וכו' לענין עיבור השנה, יש מקום לומר שדבר זה תלוי במחלוקתם של הרמב"ם והרמב"ן שהזכרנו למעלה (ענין א'), שנחלקו אם קידוש החודש ועיבור השנה הוי שתייהן מצוה אחת או שתי מצוות נפרדות.

ונאמר, שלדעת הרמב"ם שקידוש החודש ועיבור השנה מצוה אחת הן, אם כן מסתבר שכשם שבמצות קידוש החודש אמרה תורה דין דאתם אפילו שוגגים וגו', כמו כן יש לומר דין זה גם במצות עיבור השנה, שהרי כפי שביארנו למעלה (שם, אות ב') בדעת הרמב"ם על פי דברי ספר החינוך שורש שתי מצוות אלו אחת הן, לקבוע מועדי השנה בזמנם הראוי להם, ואם כן אין מקום לחלק בין קידוש החודש לעיבור השנה.

אבל לדעת הרמב"ן ששתי מצוות אלו נמנות כמצוות נפרדות, וכפי שביארנו למעלה (שם) בדעת הרמב"ן שסובר שתכלית מצות קידוש החודש היא לקדש החדשים בזמנן, ואילו מצות

עיבור שנה תכליתה כדי לקבוע תקופות השנה שיחולו בזמן שקבעה להן התורה, נמצא שתכלית שתי מצוות אלו שונה זו מזו, ושפיר יש מקום לומר שבמצות עיבור שנה לא נאמר דין דאתם אפילו שוגגים וגו', וכדעת הצ"ח.

ד. תירוץ הרלב"ח ביישוב הסתירה בדברי הגמרא והרמב"ם

ביאור נפלא המיישב את הסתירה בדברי הגמרא ובדברי הרמב"ם כאחד, מצינו בתשובתו של הרלב"ח (קונטרס הסמיכה קונטרס השני בא"ד עוד כתב וז"ל זהו מה שהשיב), ונביא בזה דבריו הבהירים וז"ל עוד יש דיוק אחר בלשון הרב (הרמב"ם) לקיים מה שכתבתי¹⁴, והוא שבכאן (הלכות קידוש החודש פרק א' הלכה ח') הביא פסוק אחד לראיה והוא כי מציון תצא תורה, ובפרק ד' (הלכה י"ב) הביא פסוק לשכנו תדרשו [וגו'] לראיה שאין מעברים אלא ביהודה, ומה היה צריך לשני פסוקים.

האמת שאיפשר להשיב עליו, שהוא ז"ל דרך דרך הגמרא, שבסוף ברכות (סג:) באותו מעשה כשירד חנינא לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ וכו', הביאו ראיה לשלא היה לו [לחנינא] לעשות כן בחוצה לארץ מפסוק כי מציון תצא תורה, ומשם מאותו מעשה למד הרמב"ם כל מה שכתב בכאן, כמבואר, ולכן הביא הוא לראיה הפסוק שהביאו שם בגמרא, ונמאירך] לשאין מעברים שנים בחוצה לארץ, הביאו ראיה בגמרא סנהדרין פרק קמא (יא:): מפסוק לשכנו תדרשו, וכן הרב כשכתב אותו הדין הביא הראיה בעצמו שהביאו בגמרא. הרי שאין קושיא על הרב, ועם כל זה בגמרא עצמה קשה מה הוצרכו לשני פסוקים, ולמה במקום אחד הביאו האחד ובמקום האחר הביאו האחר, וגם בתוספות שם בסנהדרין הוקשה להם זה ולא תירצו בו דבר.

ובמה שכתבתי ששם (הלכות קידוש החודש פרק א' הלכה ח') (שמביא הרמב"ם הפסוק כי מציון תצא תורה וגו') לא דבר הרב בקביעה שהיא על פי הראיה אלא בקביעה שהיא על פי החשבון לבד, יתורץ זה (הסתירה) ויתישב, בגמרא (ברכות) דחנינא בן אחי רבי יהושע כשירד לגולה, לא היה מעבר שנים וקובע חדשים כי אם על ידי חשבון, כי בחוצה לארץ לא היה יכול לעשות בשום פנים על ידי ראית הירח, לכן הביאו לראיה פסוק כי מציון תצא תורה, לומר שאפילו בדבר שאין צריך לחכמה וחקירת העדים דחושבנא בעלמא הוא, אפילו הכי כיון שהוא תורה צריך שתצא מציון, אמנם שם בסנהדרין שמדבר בעבור השנים וקובע חדשים על ידי הראיה, הביא ראיה מפסוק לשכנו תדרשו, כי לפי האמת רוב אותם תנאי העבור שם וקביעת החדשים על ידי הראיה הם תלויים בעניינים ודברים נוגעים למקדש, עכ"ל.

הנה תירוץ הרלב"ח מבואר מתוך דבריו, והוא שמהפסוק כי מציון וגו' למדנו שקידוש החודש על פי החשבון הוא אך ורק בארץ ישראל¹⁵, משום שהפסוק כי מציון וגו' מלמד שכל

14 הרלב"ח מאריך להוכיח שם שלדעת הרמב"ם אין מקדשים החודש על פי הראיה בחוץ לארץ בשום פנים ואופן, ומה שכתב הרמב"ם (הלכות קידוש החודש פרק א' הלכה ח') שאם היה אדם גדול בחכמה ונסמך בארץ ישראל ויצא לחוצה לארץ ולא הניח בארץ ישראל כמותו הרי זה מחשב וקובע חדשים ומעבר שנים בחוצה לארץ, אין הרמב"ם מדבר כי אם בקידוש החודש שהוא על פי החשבון שקבע רבי הלל הנשיא [וראה מה שכתבנו בענין זה להלן הערה טז]. והוא שכתב כאן, שלפי דבריו ברעת הרמב"ם מיושב הסתירה בדברי הגמרא והרמב"ם, וכדלהלן בפנים.

15 ומכל מקום, חכם שנסמך בארץ ישראל יכול לקדש החודש בחוצה לארץ על פי החשבון אם לא הניח כמותו בארץ ישראל, והיינו דינא דעובדא דחנינא בן אחי רבי יהושע, ונפסק כן ברמב"ם כאן. ובעתם הדבר שמועיל ככהאי גוונא, נתבאר בדברינו למעלה בארוכה [ענין ג אות ג], שם הבאנו ביאורו של הרלב"ח.

ענין של תורה, אף אם אין צריך להכמה וחקירת ודרישת העדים משום דחושבנא בעלמא הוא, אפילו הכי כיון שהוא תורה צריך שתצא מציון, ולכן בעובדא דחנינא בן אחי רבי יהושע הביאה הגמרא פסוק זה משום דמייירי מקידוש שהוא על פי החשבון, שהרי בחוץ לארץ אין מקדשים החדש על פי הראיה כלל, וכן הרמב"ם הביא פסוק זה לענין קידוש החדש שהוא על פי החשבון. ומאידך, מהפסוק לשכנו תדרשו וגו' למדנו לקידוש החדש שהוא על פי הראיה שלא תהא אלא בשכנו של מקום, וכלשון הרלב"ח כי לפי האמת רוב אותם תנאי העבור שם [בגמרא סנהדרין וברמב"ם הלכות קידוש החדש פרק ד'] וקביעת החדשים על ידי הראיה הם תלויים בעניינים ודברים נוגעים למקדש עכ"ל, ולכן בגמרא בסנהדרין דמייירי התם בעיבור השנים שנקבע על פי ראיית בית דין אם השנה צריכה לכך ולא על פי החשבון, הביאה הגמרא הפסוק לשכנו תדרשו וגו', וכן הרמב"ם הביא פסוק זה לענין עיבור שנה שהוא על פי ראיית בית דין, ומיושב שפיר הסתירה, והכל על מקומו בא בשלום.

ענין ו

ביאור מקור הדין שאפשר לקדש חדשים ולעבר שנים בחוצה לארץ, אם לא הניח אחרים כמותו בארץ ישראל

א. דברי הרמב"ם על פי הירושלמי שבית דין הסמוך בארץ ישראל מקדש חדשים בחוצה לארץ, וקושיית המנחת חינוך ויישובו

כתב הרמב"ם בספר המצוות וז"ל ודע שהחשבון הזה שנמנה אותו היום ונדע בו ראשי החדשים והמועדים, אי אפשר לעשותו אלא בארץ ישראל לבד, אלא בעת הצורך ובהעדר החכמים מארץ ישראל, אז אפשר לבית דין הסמוך בארץ ישראל שיעבר השנים ויקבע חדשים בחוצה לארץ, עכ"ל, ועיין שם עוד שהביא שכן עשה רבי עקיבא כמו שהתבאר בתלמוד (ברכות סג. יבמות קכב.). וכן כתב הרמב"ם לדינא בספר הי"ד (הלכות קידוש החדש פרק א' הלכה ח') וז"ל אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, ואם היה אדם גדול בחכמה ונסמך בארץ ישראל ויצא לחוצה לארץ, ולא הניח בארץ ישראל כמותו, הרי זה מחשב וקובע חדשים ומעבר שנים בחוצה לארץ, עכ"ל¹⁶.

16 הנה בדין זה יש לדון אם נאמר גם בזמן שקידשו בית דין את החדש על פי הראיה, והרמב"ם עצמו בהלכות קידוש החדש (פרק י"ח), אחר שמביא האפשרויות השונות של ראיית הלבנה מחוץ לארץ ישראל, כתב (הלכה ט"ז) וז"ל ודברים אלו שביארנו בערי מורח ומערב, אינן אלא להגיד כל משפטי הראייה להגדיל תורה ולהאדירה, לא שיהיו בני מורח או בני מערב סומכין על ראיית הירח או תועיל להם כלום, אלא לעולם אין סומכין אלא על קידוש בית דין שבארץ ישראל כמו שביארנו כמה פעמים, עכ"ל.

ומהרלב"ח בתשובתו (קונטרס הסמיכה קונטרס השני בא"ד עוד כתב וז"ל והו מה שהשיב) האריך בדין זה לדעת הרמב"ם, וכתב שבדברי הרמב"ם בספר המצוות מפורש שאי אפשר לקדש החדש על פי הראיה כי אם בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ אי אפשר לקדש כלל על פי הראיה אף אם לא הניחו אחרים כמותם בארץ ישראל, וכן דייק מדברי הרמב"ם בספר הי"ד (הלכות קידוש החדש פרק א' הלכה ח'). וז"ל תנאי הב' [שצריך שיהיה קידוש החדש על פי הראיה בארץ ישראל, ובחוץ לארץ לא יעשה בשום פנים ולא בשום זמן], יש לנו ראייה מהפסוק כי מציון תצא תורה גם מפסוק לשכנו תדרשו וכו', ולא האריך הרב להביא ראייה לזה התנאי הב' כי נראה לו שאינו צריך וכו', גם כפי השכל הדין עמו, כי לא יתחייב תמיד שביום שיראה הירח בירושלם ובסביבותיה בתוך מהלך יום א' יראה בחוץ לארץ ובפרט אם הוא מקום רחוק, ואם כן ודאי קדוש הירח על פי הראיה לא תהיה כי אם בארץ לעולם, גם כל

ומקור האי דינא הביאו התוספות (סנהדרין יא: ד"ה אין מעברין) מדברי הירושלמי (שם, פרק א' הלכה א'), ביכולין לעבר בארץ ישראל ואז אין מעברין בחוצה לארץ, אבל בשאינן יכולין לעבר בארץ ישראל [מודים] שמעברין אותה בחוצה לארץ, ירמיה עיבר בחוצה לארץ, יחזקאל עיבר בחוצה לארץ, ברוך בן נריה עיבר בחוצה לארץ, ע"כ.

ועל דברי התוספות אלו כתב במנחת חינוך (מצוה ד' אות א'), וז"ל ולכאורה נראה דאין ראייה מהנביאים ההם שעיברו בחוץ לארץ, דנראה לי פשוט דהא דהמצוה היא בארץ ישראל היינו משנבחרה ארץ ישראל, אבל קודם שנבחרה כשר בכל מקום, ובודאי משה רבינו ע"ה ובית דינו קידשו חדשים ושנים על פי הראיה במדבר, וכדאי גוונא מבואר במסכת מגילה (יד.) גבי הלל על נס שבחוץ לארץ דעד שלא נבחרה הארץ כל הארצות הוכשרו אך משנבחרה הארץ לא הוכשר אלא בארץ, אם כן הכא נמי, ועיין שם במגילה דאמרינן כיון שגלו חזרו להכשירן הראשון והיינו בגלות בבל, דפסקינן דקדושה הראשונה לא קידשה לעתיד לבוא כמבואר בכמה מקומות בש"ס (מגילה י"ג, ועוד) ובר"מ פרק א' מהלכות תרומות (הלכה ה'), אם כן בגלות בבל לא היה ארץ ישראל קדוש כלל, והנביאים הללו קידשו בבבל אם כן היו רשאים לקדש כי היה אז ארץ ישראל ככל הארצות, ובודאי רשאים לקדש אם אין ארץ ישראל קדוש, אם כן אין ראייה לזמן הזה שארץ ישראל קדוש, דקדושה שניה של עזרא לא בטלה שיהיו יכולים לקדש בחוץ לארץ אם אינם יכולים לקדש בארץ ישראל וכו'.

אך מכל מקום ראיית הירושלמי נכונה, כיון דעיקר הדין שיהיה הקידוש והעיבור בארץ ישראל נפקא לן מפסוק כי מציון תצא תורה או מלשכנו תדרשו, עיין ברכות (סג:) וסנהדרין (יא:), אם כן תלוי זה במקום הקדוש בקדושת השכינה ולא בקדושת תרומת ומעשרות, עיין ר"מ פרק ו' מהלכות בית הבחירה (הלכה י"ד-ט"ז) פסק דירושלים ובית המקדש נתקדשו בקדושה הראשונה ולא בטלה בגלות בבל, אם כן היה אז ירושלים בקדושה ומכל מקום קידשו ועיברו בחוץ לארץ, על כרחך מוכח דאם אינו יכול לקדש בארץ ישראל מקדשין בחוץ לארץ וכו', עכ"ל.

המנחת חינוך מבאר בדברי התוספות, שאף על פי דקיימא לן שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, ונמצא שבשעה שקידשו ירמיה יחזקאל וברוך את החודש בבבל בטלה קדושת ארץ ישראל, מכל מקום מאחר שקדושת ירושלים ובית המקדש לא בטלה ועדיין היתה קדושה בקדושת השכינה, אם כן דין זה שאין לקדש חדשים ולעבר שנים בחוץ

הדברים שמעברים השנה מפניהם כפי אותו הסדר וכפי מה שכתבם הרמב"ם בפרק ד' מהלכותיו כלם תלויים במקדש ובארץ ישראל וכו', שכולם הם דברים שיש להם צורך מפני בית המקדש ואין להם שום ענין כלל בחוץ לארץ, כלל הדבר שקדוש החדש על פי הראיה ועבור השנה על פי אותו הסדר צריך לעולם שני תנאים בהכרח, שיהיה על ידי סנהדרין מסנהדרין גדולה ובארץ ישראל, וכל זה מפורש בדברי הרב, עכ"ל. ובהמשך הדברים כתב עוד וז"ל דחינא בן אחי רבי יהושע כשירד לגולה, לא היה מעבר שנים וקובע חדשים כי אם על ידי חשבון, כי בחוצה לארץ לא היה יכול לעשות בשום פנים על ידי ראיית הירח, עכ"ל. ומדברי מהרלב"ח נראה לכאורה, שאף הנביאים, יחזקאל ירמיה וברוך, שקידשו חדשים ועיברו שנים בבבל, וכן רבי עקיבא אחריהם, היה זה על פי החשבון ולא על פי הראייה, והוא דבר מחדש.

ואולם ראה בביאור שקל הקודש (הלכות קידוש החודש פרק י"ח הלכה ט"ז) להגר"ח קנייסקי שליט"א, שכתב וז"ל אף על גב שכתב רבנו בסוף פרק א' (הלכה ח') שאם היה אדם גדול שלא הניח כמותו בארץ ישראל ויצא לחוץ לארץ יכול לקבוע שם חדשים, מכל מקום אין קובע על הראיה ששם, אלא על הראיה של ארץ ישראל אם יבואו שם עדים מארץ ישראל, או שאין עדים וקבע על החשבון של בני ארץ ישראל, עכ"ל. הרי שהבין בדעת הרמב"ם שיכולים לקדש בחוץ לארץ אף על פי הראיה בתנאי שמקדשים על פי עדים שראו הלבנה בארץ ישראל.

לארץ במקומה עומדת, שהרי דין זה למדוה חכמינו ז"ל מהפסוקים כי מציון תצא תורה וגו' ולשכנו תדרשו וגו', ופסוקים אלו מורים על קדושת שירושלים ובית המקדש ולא על קדושת ארץ ישראל דוקא, ומדחזינן שהנביאים קידשו חדשים ועיברו שנים בבבל באותה שעה, מוכח שאם לא הניחו אחרים כמותם בארץ ישראל יכולים לקדש חדשים ולעבר שנים בחוצה לארץ.

והנה אמנם דברי המנחת חינוך אתיין שפיר לדעת הרמב"ם שקדושת ירושלים ובית המקדש לא בטלה, שכתב (הלכות בית הבחירה פרק ו' הלכה י"ד) וז"ל ובמה נתקדשה, בקדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא, עכ"ל. אבל הראב"ד שם משיג על דברי הרמב"ם וסובר שקדושת ירושלים והמקדש בטלה, שכתב וז"ל אמר אברהם, סברת עצמו היא זו ולא ידעתי מאין לו, ובכמה מקומות במשנה (מעשר שני פרק א' משנה ה') אם אין מקדש ירקב, ובגמרא אמרו (בבא מציעא נג:) דנפול מחיצות, אלמא למאן דאמר קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא לא חלק בין מקדש לירושלים לשאר ארץ ישראל, ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא לא אמר אלא לשאר ארץ ישראל אבל לירושלים ולמקדש לא אמר, לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם, כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו, לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת, עכ"ל. ולדעת הראב"ד, קושיית המנחת חינוך במקומה עומדת.

זאת ועוד, גוף תירוץ המנחת חינוך צריך ביאור, שהרי קידוש החודש מעיקר הדין הוא בכל ארץ ישראל ולא בירושלים דוקא, ולא מיעטו מהפסוק כי מציון וגו' אלא חוצה לארץ לבדה, ומוכח מכך שקידוש החודש אינו תלוי בקדושת ירושלים והמקדש, כדברי המנחת חינוך, אלא בקדושת ארץ ישראל כולה, ואם כן הדרא קושיית המנחת חינוך לדוכתא, שהרי בזמן ירמיה יחוקאל וברוך בטלה הקדושה מארץ ישראל.

ב. יישוב דברי הירושלמי ודעת הרמב"ם, שאין קידוש החודש מצוה התלויה בארץ אלא תלוי בקדושת ארץ ישראל

והנראה לחדש ולומר, שמה שאמרו חז"ל שאין מקדשים חדשים ומעברים שנים אלא בארץ ישראל ולא בחוצה לארץ ולמדוה מקראי כי מציון וגו' ולשכנו תדרשו וגו', לא היתה כוונתם לומר שתהא מצוה זו תלויה בקדושת הארץ כשאר מצוות התלויות בארץ, וכן אין המצוה תלויה בקדושת ירושלים או קדושת המקדש, אלא עיקר כוונתם להורות שאין לקדש

17 לשון החתם סופר בתשובה (יורה דעה סימן רל"ד), וראייתו מדברי הרמב"ם בספר המצוות במצות קידוש החודש שעליהם נסובים כל דברינו, ומכלל דבריו אתה למד יסוד הדברים שביארנו בפנים שמצות קידוש החודש אינו ככל שאר מצוות התלויות בארץ אלא תלוי בקדושת הארץ שאינה בטילה עולמית, וז"ל היוצא מדברינו דעל כל פנים לכולי עלמא קדושת שניהם קדושת עולמים מימות עולם עד סוף כל ימות עולם לא נשתנה ולא ישתנה, אלא שקדושת ירושלים חמורה מקדושת שאר ארץ ישראל, וגם הרמב"ם דלא מנה למצות עשה ישיבת ארץ ישראל כמו שחשב הרמב"ן במניין המצוות, מכל מקום מורה ביתר שאת בקדושה בזמן הזה, ומפני כן כתב במצות עשה קני"ג, ומייתי ליה המפרש סוף פרק ה' מהלכות קידוש החודש (הלכה י"ג), וז"ל ונאמר אם חס ושלום יאבדו בני ישראל מארץ ישראל, (ית"ש על זה) [חלילה לה' מעשות זאת] לפי שהבטחנו בתורה שלא תכלה אומה זו בכלל, וכן אם לא נמצא בית דין בארץ ישראל, ולא בחוצה לארץ בית דין שנשמכו בארץ ישראל, היה זה החשבון שאנו מחשבים אותו בחוצה לארץ לא יועיל לנו כלום, שאין מעברים שנים וקובעים חדשים אלא בארץ ישראל שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים עכ"ל, וביאר זה באר היטב ברלב"ח בקונטרס הסמיכות דף רצ"ו יעויין שם וכו', מכל מקום נראה מדבריו כי לא נפתחה קדושתה, ולא תליא כלל בקיום מצות [התלויות בארץ], אלא הארץ עצמה קדושה וירושלים קדושה יותר, עכ"ל, ועיין שם באורך.

חדשים ולעבר שנים כי אם בארץ אשר ה' השכין שכינתו בתוכה ובמקום אשר בחר ה' בו לשכן שמו שם, ודבר זה אינו תלוי לא בכיבוש ראשון ולא בכיבוש שני, שהרי ארץ ישראל קדוש בקדושת עולמים מימות עולם עד סוף כל ימות עולם לא נשתנה ולא ישתנה¹⁷.

ודוגמא ליסוד זה מצינו בדברי הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק ד' הלכה ו') לענין סמיכה, שכתב וז"ל אין סומכין זקנים בחוצה לארץ ואף על פי שאלו הסומכין נסמכו בארץ ישראל, אפילו היו הסומכין בארץ והנסמך חוצה לארץ אין סומכין, ואין צריך לומר אם היו הסומכין בחוצה לארץ והנסמכין בארץ וכו', וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראוייה לסמיכה, עכ"ל. הרי מבואר מדברי הרמב"ם שלענין סמיכה, דקיימא לן שאין סומכין זקנים בחוצה לארץ, כל מקום שהחזיקו בו עולי מצרים נחשב ארץ ישראל, אף שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא.

וכן דעת הרמב"ן (השמטות לגיטין ב. ד"ה מאשקלון לדרום) לענין מצות יישוב ארץ ישראל, שאף למאן דאמר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא ארץ ישראל בחיבתה היא עומדת ובקדושתה לענין ישיבתה ודירתה. וכן האריך בזה בספר כפתור ופרח לרבינו אשתורי הפרחי (פרק י') וכתב וז"ל כונת כלל זה הפרק וכו', שהכל אין היום הבדל ולא הפרש ולא חלוק כלל בין מה שכבשו עולי מצרים ובין מה שכבשו עולי בבל, שאין שום דבר בזה שלא יהיה בזה בענין הקדושה והמעלה, לבד חיוב התרומות והמעשרות ודומיהם, שאלו דאוריתא ואלו דרבנן, עכ"ל.

ולפי זה מיושב שפיר קושיית המנחת חינוך, שאף בגלות בבל כאשר בטלה קדושה ראשונה לענין המצוות התלויות בארץ, מכל מקום לא נסתלקה הקדושה מארץ ישראל לענין היותה עדיין הארץ אשר בחר בה ה' להשכין שכינתו בתוכה כאמור, ועדיין הדין במקומו עומד שאין מקדשים חדשים ומעברים שנים כי אם בארץ ישראל, ואם אף על פי כן מצינו לנביאים שגלו לבבל שקידשו שם חדשים ועיברו שנים, מוכח מכאן שחכם שלא הניח אחריו כמותו בארץ ישראל יכול לקדש חדשים ולעבר שנים בחוצה לארץ, ומבואר היטב ראיית הירושלמי.